

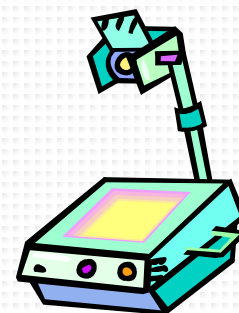
MATERIÁLNÍ DIDAKTICKÉ PROSTŘEDKY A UČEBNICE

A decorative graphic consisting of a solid teal horizontal bar at the top, followed by a white area with a light teal dotted pattern. On the right side, there are several horizontal lines of varying lengths and colors (teal, white, teal) extending from the teal bar.

- V didaktice je prostředek vše, čeho učitel a žáci mohou využít k dosažení výukových cílů.

Rozlišují se dvě třídy:

1. Nemateriální didaktické prostředky jako např. formy a metody výuky, dílčí cíle, ale i školní tabule, učebnice, učební prostory, výpočetní technika.
2. Materiální didaktické prostředky – řadí se sem např. učebnice, zobrazovací technika, modely, názorné materiály.

Klasifikace materiálních didaktických prostředků:

- **Originální předměty a reálné skutečnosti:** přírodniny (minerály, rostliny), výtvary a výrobky (vzorky, přístroje).
- **Zobrazení a znázornění předmětů a skutečností:** modely, zobrazení (školní obrazy, fotografie, mapy), zvukové záznamy.
- **Textové pomůcky:** učebnice, sešity, studijní návody, sbírky úloh, tabulky, atlasy, časopisy, encyklopedie.
- **Pořady a programy prezentované didaktickou technikou.**
- **Speciální pomůcky:** žákovské experimentální soustavy; pomůcky pro tělesnou výchovu.

Funkce technických výukových prostředků ve výuce:

1. *Funkce základní:* funkce informační, formativní, instrumentální.
2. *Funkce didaktická:* funkce motivační a stimulační, racionalizační ve vztahu k učiteli i k žákům, zpevňovací opakováním informací, systemizační (začleňování informací do soustavy dříve získaných poznatků), funkce kontrolní a řídicí.
3. *Funkce ergonomické* (nauka o vztazích mezi člověkem a pracovním prostředím a pracovními prostředky, usilujících o nejvýhodnější uspořádání pracovního prostředí) *a řídicí:* např. snižování zbytečného času učitele i žáků, plné využití pro řízení výuky, regulace vlastního tempa učení podle dispozic a stavu psychiky.

Učebnice

- Učebnice lze chápat v širším vymezení jako knihy, které jsou cíleně vytvářeny pro použití ve školní praxi. V tomto pojetí tedy nejsou za učebnice považovány knihy, které se ve škole používají, ale nebyly s tímto úmyslem vytvářeny (např. encyklopedie). Lze o nich uvažovat jednak v kontextu školského systému a jednak v kontextu školy.

Učebnice

učebnice		
Kontext:	<i>školský systém</i>	<i>škola</i>
Subjekty:	1. stát prostřednictvím MŠMT ČR2. nakladatelé	1. učitelé2. žáci
Funkce:	• kurikulární projekt	• didaktický prostředek pro učitele• Zdroj obsahů vzdělávání pro žáky

Obecné vymezení učebnic

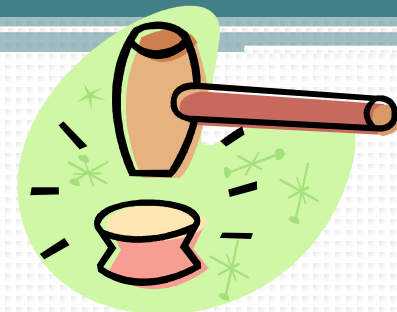

- Klíčovou roli při procesu vzniku učebnic hrají stát, reprezentovaný Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy, a soukromý sektor, reprezentovaný soukromými nakladateli. Stát vytváří kurikulární dokumenty, které jsou závazné pro tvorbu učebnic. Kurikulární dokumenty představují jeden z významných nástrojů státu v péči o kvalitu poskytovaného vzdělání (v současné době: Národní program vzdělávání, Rámcové vzdělávací programy). Jejich prostřednictvím se stát snaží zajistit plnohodnotné a srovnatelné vzdělávání pro všechny žáky povinné školní docházky. Tyto kurikulární dokumenty jsou prvním nejobecnějším projektem výuky. Realizačním scénářem těchto programů do konkrétní školní praxe jsou učebnice. Kurikulární dokumenty mají ve vztahu učebnicím normativní charakter.

Obecné vymezení učebnic

- Učebnice musí být v souladu s kurikulárními dokumenty, ale tyto standardy jsou vymezeny pouze pro závěr vzdělávacího cyklu a ponechávají tak značnou volnost pro rozvržení učebnic na ročníky a pro volbu metodického postupu. To způsobuje značné rozdíly ve strukturaci učiva v učebnicích. Jedním z důsledků této rozrůzněnosti kurikula pak je i problém přechodu žáků na novou učebnici např. z důvodu změny bydliště, a tím i školy. Normativní charakter kurikulárních dokumentů předpokládá systém kontroly dodržování standardů ze strany státu.

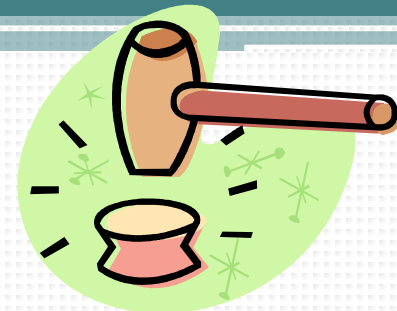
Učebnice v zákoně

Podle § 27 Zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (tzv. Školský zákon č. 561/2004 Sb.):

- MŠMT ČR uděluje a odnímá učebnicím a učebním textům pro základní a střední vzdělávání schvalovací doložku na základě posouzení, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy a právními předpisy. Seznam učebnic a učebních textů, kterým byla udělena schvalovací doložka, zveřejňuje ministerstvo ve Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.
- Školy mohou při výuce kromě učebnic a učebních textů uvedených v seznamu podle odstavce 1 používat i další učebnice a učební texty, pokud nejsou v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy nebo právními předpisy a pokud svou strukturou a obsahem vyhovují pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání. O použití těchto učebnic a učebních textů rozhoduje ředitel školy, který zodpovídá za splnění uvedených podmínek.

Učebnice v zákoně

Podle § 27 Zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (tzv. Školský zákon č. 561/2004 Sb.):

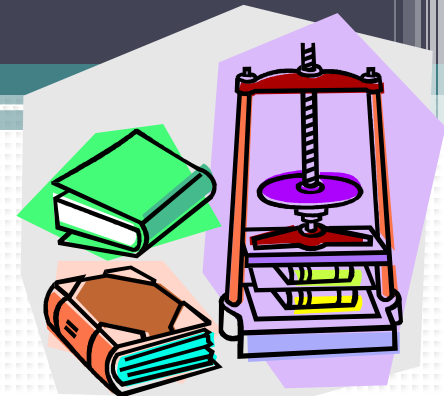
- Žákům základních škol a dětem zařazeným do přípravných tříd, jsou bezplatně poskytovány učebnice a učební texty uvedené v seznamu podle odstavce 1. Žáci prvního ročníku základního vzdělávání a děti zařazené do přípravných tříd tyto učebnice a učební texty nevracejí, žáci ostatních ročníků základního vzdělávání jsou povinni učebnice a učební texty vrátit nejpozději do konce příslušného školního roku.
- Žákům středních škol, kteří plní povinnou školní docházku, a žákům se zdravotním postižením, kteří se vzdělávají ve středních školách, jsou bezplatně poskytovány učebnice a učební texty uvedené v seznamu podle odstavce 1. Tyto učebnice a učební texty jsou žáci povinni vrátit nejpozději do konce příslušného školního roku.

Nakladatelství a vydavatelství učebnic

- Před rokem 1989 tvorbu učebnic kontroloval stát a byla produkována jedna učebnice pro vyučovací předmět a ročník daného typu školy. V současné době se na vydávání učebnic specializuje celá řada soukromých nakladatelství. Uvádíme webové adresy některých z nich:

- <http://ncgs.cz/>
- <http://novaskola.zde.cz>
- <http://www.alter.cz/>
- <http://www.dialog-lbc.cz/>
- <http://www.didaktis.cz>
- <http://www.educi.cz>
- <http://www.fortuna.cz>
- <http://www.fraus.cz>
- <http://www.informatorium.cz/>
- <http://www.leda.cz/>
- <http://www.prodos-cz.cz/>
- <http://www.prometheus-nakl.cz>
- <http://www.scientia.cz>
- <http://www.sobotales.cz>
- <http://www.spn.cz/>
- <http://www.tobias-ucebnice.cz/>

Tvorba učebnic

- Asi nejdůležitějším aktérem při tvorbě učebnic je kromě nakladatelského domu také autor učebnic, případně kolektiv autorů. Na konečné podobě učebnice se dále podílí např. redaktor z nakladatelství, lektoři, jazykový korektor, grafik, recenzenti, typograf a další. Tvorba učebnic tedy není jen dílem autora. Podle požadavků nakladatelství autor nejprve předloží námět zpracování učebnice, případně vybrané kapitoly učebnice modelově vypracuje. Dále předkládá strukturu učebnice (obsah), která musí být schválena nakladatelstvím. Již k těmto krokům se vyjadřují externí recenzenti. Podle navržených úprav potom autor dotvoří text učebnice. Ten podléhá dalšímu recenznímu řízení a je předkládán MŠMT ČR ke schválení a udělení doložky.

Schvalování učebnic

- Obecně platí, že některé země mají systém schvalování na úrovni státu, jiné schvalují učebnice na lokální úrovni, některé nevyžadují žádnou schvalovací proceduru a výběr učebnice ponechávají na škole (tj. řediteli, učiteli, případně školní radě). V ČR je prováděna evaluace učebnic jak na úrovni státu, tak i na úrovni školy. Hodnocení na úrovni státu ztělesňuje instituce tzv. schvalovací doložky udělované MŠMT ČR. Tuto doložku získává velké množství učebnic. Konečné rozhodnutí o tom, kterou učebnici bude škola používat, je v její pravomoci.

Schvalování učebnic

- Schvalovací doložka může být udělena učebnici, která
- respektuje Ústavu ČR a zákony platné na území ČR; zejména rovnost pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství,
- je v souladu s příslušným standardem vzdělávání, s konkrétními vzdělávacími cíli a kmenovým učivem příslušné oblasti vzdělávání,
- respektuje rozsah a obsah příslušného předmětu (tématu), jak jej vymezuje učební plán a osnovy předmětu schváleného vzdělávacího programu (popř. programů),
- je zpracována na dostatečné odborné úrovni a ve shodě s efektivními didaktickými postupy vhodnými pro věk žáků, jimž je učebnice určena,
- po jazykové a grafické stránce odpovídá věku žáků a specifikám daného předmětu (tématu).

Recenze učebnic

- Recenzní řízení učebnic představuje v současné době vypracování dvou posudků recenzentů, jejichž výběr je v kompetenci MŠMT ČR. Jeden recenzent musí být odborník z oboru a druhý recenzent zkušený pedagog. Přestože jsou dána kritéria, podle kterých recenzenti učebnice posuzují, míra jejich kritičnosti může být různá.

Funkce učebnice

Didaktické zpracování učebnic umožňuje plnohodnotné plnění jejich základních funkcí ve vyučovacím procesu:

- a) poznávací a systemizační,
- b) fixační a kontrolní,
- c) zpětnovazební,
- d) motivační,
- e) koordinační (koordinace při využívání dalších didaktických prostředků, které na učebnice navazují),
- f) výchovná,
- g) orientační (učebnice poskytuje učitelům a žákům zároveň také informace o svém využití).

Desatero moderních učebnic

Na základě výzkumů obsahové analýzy učebnic se ukazují některé faktory optimalizace učebnic. Tyto faktory se nakladatelství snaží zohledňovat při tvorbě moderních učebnic:

- 1. Zvýšení motivace žáků k učení** – do učebnic se zařazují kreslené vtipy, hojné odkazy na běžný praktický život, motivující otázky a úkoly s praktickým zaměřením, odkazy na žákům již známé skutečnosti, využívání individuálních zkušeností žáků atd.
- 2. Snížení celkového množství učiva v učebnici** – vzhledem k tomu, že autory našich učebnic jsou až na ojedinělé výjimky téměř vždy vysokoškolští pedagogové, bývá hlavním problémem učebnic (zejména pro ZŠ) přílišná obsáhlost textu. Je zaváděno také velké množství nových pojmů a učivo se tak stává značně obsáhlé.

Desatero moderních učebnic

- 3. Zvýšení srozumitelnosti textu učebnice** – zejména žákům na úrovni nižšího sekundárního vzdělávání dělá potíže porozumění psanému textu. Při psaní didaktických textů v učebnicích je tedy snaha o co největší srozumitelnost textu pro žáka – používají se krátké věty, minimalizuje se používání cizích slov, neznámé pojmy musí být žákům srozumitelně vysvětleny, text je řazen do kratších úseků, je různě graficky upraven a zpracován.
- 4. Zvýšení proporce názorného materiálu** – využívání grafů, modelů, fotografií, reprodukcí obrazů, dvojrozměrných vizualizací atd.

Desatero moderních učebnic

- 5. Začlenění otázek a úloh, jimiž by učitelé mohli hodnotit osvojení učiva** – některá nakladatelství vydávající učebnice volí strategii, kdy učebnici doprovází pracovní sešit, který obsahuje otázky, úlohy, případně celé testy ke kontrole osvojení učiva. Bývá vhodné zpracovat i tyto části pro žáky neobvyklou formou – např. divergentní úlohy, doplňovačky, kvízy atd.
- 6. Zvýšení zajímavosti a přitažlivosti učiva** – používá se různých grafických, výrazových i obsahových prostředků. Důraz se klade např. na větší sepnutí předkládaných poznatků s běžným životem, využívá se aktivizujících prvků při výuce jako je experimentování, autentický výzkum, aktivní konstrukce poznání, řešení problémů, práce ve skupinách, řešení projektů, praktické činnosti atd.

Desatero moderních učebnic

- 7. Snížení počtu odborných pojmů a termínů** – souvisí s celkovým snížením množství a obtížnosti učiva. Snaha je co nejvíce omezit nadužívání odborných termínů (samozřejmě nesmí docházet k redukci základní odborné terminologie daného oboru).
- 8. Odlišení základního a rozšiřujícího učiva** – umožňuje větší diferenciaci vzdělávacího procesu a zvyšuje možnosti využití učebnice jako pramene poznání pro žáky. Rozšiřující učivo bývá odlišeno graficky (menší písmo, jiná barva), je mu vyhrazeno speciální umístění na stránkách nebo je označeno speciálními značkami – pruhy, lišty, ikony.

Desatero moderních učebnic

- 9. Integrace učiva** – důraz je kladen na důsledné uplatňování mezipředmětových vztahů, je snaha co nejvíce propojit výuka daného tématu s výukou obdobného zaměření v jiných předmětech. Učivo je předkládáno v různých souvislostech.
- 10. Metodická příručka** – je zvláštní text určený pro učitele, který mu usnadňuje práci s učebnicí eventuálně koordinaci učebnice s dalšími zdroji poznání a didaktickými prostředky (experimenty, pomůcky, modely, ICT, audio, video, obrazy atd.).

Klíčové pojmy

- učebnice, doložka, nakladatelství, učební pomůcky